

KANSANKYNTTILÄT JA ISÄNMAAN LIEKKI

Isänmaallisuuskasvatus *Opettajain lehdessä* 1930–1939

Oulun yliopisto Historiatieteet

Tieteiden ja aatteiden historia

Kandidaatintutkielma

18.4.2024

Veera-Maria Ahvenjärvi

Sisällys

Johdanto.....	3
1 <i>Opettajain lehti</i> – kansakouluväen äänenkannattaja.....	8
1.1 Järjestäytyvät opettajat ja äänenkannattajakysymys.....	8
1.2 Lehden edustavuudesta opettajien äänenä.....	10
2 Isänmaallisuus, opettajat ja kansakoulu.....	12
2.1 Kansakoulunopettajat maailmansotien välisessä Suomessa	12
2.2 Isänmaallisuuskasvatus <i>Opettajain lehdessä</i>	15
3 Isänmaallisen kasvattamisen keinot kansakoulussa.....	18
3.1 Kansallisesti tärkeät oppiaineet ja läpäisyperiaate.....	18
3.2 ”Opettaja tekee koulun” – opettajan vapaus ja vastuu.....	21
4 Isänmaallisuuskasvatuksen merkitykset.....	24
4.1 Vastuuntuntoinen yksilö ja yhtenäinen kansakunta	24
4.2 Kaikki alttiiksi kansan ja maan puolesta – isänmaallisuuskasvatuksesta maanpuolustuskasvatukseen	26
Loppulause.....	32
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	34

JOHDANTO

Meillä on kansakoulussamme suuremoinen työ edessämme. Korkeimman avulla ja itsekasvatuksen kautta on meidän kohotettava oma sisäinen ihmistemme totuutta palvelemaan, ja pelkäämättä arvostelua puolelta tai toiselta, on meidän avoimesti ryhdyttävä kasvatuksen kautta luomaan tulevasta sukupolvesta yksimielistä ja yhtenäistä, tätä maata rakastavaa, sen lakeja ja laitoksia kunnioittavaa, ja vaaran hetkellä esi-isiemme tavoin kaikki alttiiksi antavaa kansaa.¹

Edellä oleva lainaus vuodelta 1932 on Yrjö Suhosen näkemys ajan kansakoulunopettajien isänmaallisesta kasvatustehtävästä. Tarkastelen tässä kandidaatintutkielmassani isänmaallisuuskasvatusta kansakoulunopettajien äänenkannattaja *Opettajain lehdessä* vuosina 1930–1939. Pyrin selvittämään, miten opettajien keskinäisessä keskustelussa käsitellään isänmaallisuuden kasvattamista. Erityisesti tarkastelen isänmaallisuuskasvatusta sen sisältöjen ja keinojen sekä sille annettujen merkitysten näkökulmasta.

Maailmansotien välistä Suomea on tutkittu erikseen sekä kasvatuksen että kansallisuusaatteen näkökulmasta. Myös näitä kahta teemaa yhdistäviä tutkimuksia on tehty jokunen. Nämä tutkimukset keskittyvät pääsääntöisesti joko kouluopetuksen taustalla vaikuttaneisiin viranomaistahoihin ja virallisiin asiakirjoihin, kuten kouluhallitukseen, opetussuunnitelmakomiteaan ja opetussuunnitelmiin, tai erilaisten järjestöjen antamaan kasvatukseen. Kansallisuusteedman esiintymistä on koulujen osalta tutkittu kansakoulun lukukirjoissa sekä maantiedon ja historian oppikirjoissa. Myös opettajien koulutuksen aatteellisuudesta on tehty tutkimusta. Sen sijaan opettajien itsensä käsityksiä isänmaallisesta kansalaiskasvatuksesta ei ole juurikaan tutkittu. Poikkeuksen tähän tuovat Tuula Rekolan ja Rony Ojajärven tutkimukset, joiden keskiössä ovat opettajien keskuudessa vastadiskurssia edustaneet näkemykset.

Koulujen isänmaallisuuskasvatuksen tarkastelun kannalta hyödyllisiä tutkimuksia ovat Jukka Rantalan tutkimukset kansakoulunopettajien poliittisesta eetoksesta ja kouluhallituksesta

¹ Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluisamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). *Opettajain Lehti* 16/1932.

kansallisen eheyttämisen edistäjänä, Antti Vihtori Suomisen tutkielma vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelman ideologiasta sekä Saara Tuomaalan väitöskirja oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaamisesta. Lisäksi Sirkka Ahosen koulutuksellista tasa-arvoa ja opettajien koulutusta sekä Matti Rinteen opettajien liittoa käsittelevät tutkimukset toimivat hyvänä taustana omalle tarkastelulleni.

Suominen selvittää pro gradu -tutkielmassaan, miten vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelmalla pyrittiin vahvistamaan oppilaissa suomalaiskansallista identiteettiä ja miten opetussuunnitelmassa käsitteistettiin kansalaisuutta. Suomisen tarkastelukulma on sikäli yhtenevä oman työni kanssa, että tarkastelun kohteena ovat varsinaisen opetuksen taustakeskustelut ja -linjaukset sen sijaan, että tutkittaisiin toteutunutta opetusta kansakoulussa käytettyjen oppimateriaalien tai oppilaiden kokemusten avulla. Suomisen työ toimii siis oivallisenä kehyksenä omalle tarkastelulleni. Se avaa opetussuunnitelmakomitean ja kouluhallituksen näkemyksiä kansakoulunopettajien keskinäisen keskustelun taustalla ja auttaa hahmottamaan, millaisia lähtökohtia viralliset linjaukset opettajien työlle asettivat.

Selvittääkseni 1930-luvun opettajien käsityksiä isänmaallisuuteen kasvattamisesta tarkastelen *Opettajain lehden* numeroita vuosilta 1930–1939. Viikoittain julkaistussa lehdessä korostuu aiheiden ajankohtaisuus: käsiteltävät asiat ovat sellaisia, jotka juuri julkaisuhetkellä on koettu tärkeiksi. Ammattilehdessä julkaistut tekstit on taas suunnattu erityisesti kansakoulunopettajille ja muille kouluopetuksen parissa toimiville henkilöille. Keskustelu tapahtuu siis kansakouluväen kesken. Tämän vuoksi lehti on relevantti lähde opettajien ajatusten selvittämiseksi, kunhan lähdekriittiset rajoitukset otetaan huomioon tulkinnassa. Erittelen näitä tarkemmin luvussa 1.2.

Suomalaisilla opettajilla ei ainakaan ennen vuotta 1938 ollut yhtä yhteistä, kaikkia opettajia edustavaa lehteä. Sen sijaan julkaistiin useita pienempilevikkisiä, eri kustantajien tuottamia julkaisuja, jotka painottivat kohderyhmissään eri koulumuotojen ja luokka-asteiden opettajia. Näistä julkaisuista merkittävin kohderyhmä vaikutti olevan *Opettajain lehdellä*, joka ilmaisi

pyrkimyksensä kaikkien kansakoulunopettajien yhteiseksi äänenkannattajaksi.² Lisäksi *Opettajain lehden* kustantajan, Kansakoulunopettajain kustannusosakeyhtiö Valistuksen yhteydet kentän opettajistoon olivat muita kustantajia läheisemmät.³

1930-luku on tarkasteluajanjaksona mielenkiintoinen isänmaallisuusteeman kannalta, sillä se sijoittuu oikeistolaisen ääriliikhehdinnän ja talvisodan syttymisen väliin. Vuonna 1929 alkanut lamakausi ja sen seuraukset nostivat Suomessakin esiin äärioikeistolaiset liikkeet, kuten lapuanliikkeen ja Isänmaallisen Kansanliikkeen, joiden toiminta vaikutti yhteiskunnalliseen ilmapiiriin laajasti. Äärioikeiston kannatuksen hiipuessa ja taloudellisen tilanteen helpottaessa 1930-luvun puolivälissä yhteiskunnallista elämää alkoi varjostaa sodan uhka.⁴ Onkin kiinnostavaa tarkastella, miten yhteiskunnallinen tilanne vaikutti opettajien keskinäiseen keskusteluun tällä vuosikymmenellä. Talvisotaa edeltävä rauhanaika on looginen tarkastelujakso myös käyttämäni aineiston kannalta, joka kirjoitushetkellä on ollut vapaasti saatavilla vuoden 1939 loppuun saakka.

Koulukasvatuksen näkökulmasta 1930-luku on relevantti siksi, että kansakoulujen toiminta vaikiintui 1930-luvun aikana. 1921 säädetty oppivelvollisuuslaki sai varsinaisen sinettinsä 1930-luvun lopulla, kun oppivelvollisuuden toteuttamisen määräaika tuli maalaiskunnissa täyteen vuonna 1937.⁵

Tarkastellakseni isänmaallisuuskasvatusta *Opettajain lehdessä* kävin läpi lehden numerot vuosilta 1930–1939. Selasin lehdet ensin läpi otsikkotasolla löytääkseni aiheeseeni liittyviä tekstejä. Tämän jälkeen tein vielä sanahakuja kullekin ajanjakson vuosikerralle löytääkseni ne isänmaallisuuskasvatukseen liittyvät tekstit, joita ei otsikon perusteella voinut tunnistaa. Tarkastelemani ajan lehtiartikkelien toisinaan epämääräisenkin otsikoinnin vuoksi sanahaku osoittautui ehdottoman hyödylliseksi menetelmäksi. Poimittuani relevantit tekstit lehdistä jaotelin niitä sekä tekstityypin että sisällön mukaan. Kandidaatintyön rajallisuuden vuoksi päädyin

² Lindh & Pellinen, ”Opettajain lehti” (art.). OL 1905 (näytelehti).

³ Rinne 1973, 62–65.

⁴ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 20.

⁵ Ahonen 2003, 97–99; ”Katsaus kuluneeseen vuoteen” (pk.). OL 1/1937.

jättämään osan teksteistä pois varsinaisesta analyysistä. Lopuksi tein valitusta aineistosta johdopäätöksiä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen peilaten. Tämän laadulliseen tutkimukseen sijoittuvan kandidaatintyöni metodina hyödynsin siis sisällönanalyysia.

Nykytutkimuksen käsitteistä työni kannalta keskeisiä ovat *nationalismi* ja *patriotismi*. Tieteen termipankin mukaan nationalismissa on historiankirjoituksen terminä kyse kansallisuusaatteesta, jossa korostuu pyrkimys kansallisen ja poliittisen yksikön yhteneväisyyteen. Nationalismin lähikäsite patriotismi eroaa edellä mainitusta siten, että tunneside kohdistuu maahan tai valtioon yhden yhtenäisen kansan sijaan. Kansallinen homogeenisyys ei siis patriotismissa ole yhtä olennaista kuin nationalismissa.⁶

Isänmaa, isänmaanrakkaus ja *isänmaallisuus* ovat työni keskeisimpiä aikalaiskäsitteitä. Nämä käsitteet nousevat esiin aineistosta ja niissä on systemaattisen analyysin pohja. Olen analysoinut näitä *Opettajain lehdessä* runsaasti esiintyviä käsitteitä silloin, kun ne ovat esiintyneet yhdessä kasvatuksellisten aiheiden kanssa. Isänmaallisuuden ja kasvatuksen teemoja yhdistävät artikkelit muodostavatkin aineiston isänmaallisuuskasvatuksen tarkastelulle. Analysoin aikalaiskäsitteiden käyttöä *Opettajain lehdessä* tarkemmin käsittelyluvussa kolme.

Isänmaallisuutta ja kasvatuksen teemoja yhdistäviä tekstejä esiintyi *Opettajain lehdessä* runsaasti vuoden 1930 alun ja vuoden 1939 lopun välillä. Varsinaisten artikkelien lisäksi isänmaallisuuskasvatus näkyi pakinoissa, lehden keskustelupalstalla, litteroiduissa juhlapuheissa, onnittelu- ja muisteluteksteissä, kirjaesittelyissä ja -arvosteluissa, kokousraporteissa ja jopa lehdessä julkaistuissa työpaikkailmoituksissa. Näistä teksteistä olen aineistoa rajatakseni ottanut lähempään tarkasteluun vain artikkelit, mielipidekirjoitukset ja pakinat siitä syystä, että ne ovat sekä muita tekstejä pidempiä että sisällöltään vastaavat tutkimuskysymyksiini parhaiten. Nämä tekstit myös kohdennettiin suoraan lehden lukijakunnalle, eivätkä niitä rajoittaneet samalla tapaa tavanmukaiset muoto- ja sisältöseikat kuin vaikkapa onnittelutekstien kohdalla saattoi olla.

⁶ Tieteen termipankki 8.8.2023: Historia:nationalismi.

Työni etenee rakenteeltaan temaattisesti. Luvussa yksi taustoitan *Opettajain lehteä* julkaisuna ja luvussa kaksi kansakoulunopettajien isänmaallisuuden historiallista kontekstia. Luvussa kolme tarkastelen tarkemmin sitä, miten isänmaallisuuskasvatus näkyy *Opettajain lehdessä* ja mitä ovat sen sisällöt, sekä luvussa neljä sitä, millaisia merkityksiä isänmaallisuudelle lehdessä annetaan. Lopuksi kokoan johtopäätökseni yhteen.

1 OPETTAJAIN LEHTI – KANSAKOULUVÄEN ÄÄNENKANNATTAJA

OPETTAJAIN LEHDEN ohjelmana on aikakausjulkaisun edellytyksin kohottaa ja tehostaa kansakoulun toimintaa, niin että tämä koulu antaa maamme lapsille sellaisen kasvatuksen, että nämä aikuisiksi vartuttuaan esiintyvät hyvinä ihmisinä ja isänmaataan rakastavina, toimintatarmoisina Suomen kansalaisina.⁷

1.1 Järjestäytyvät opettajat ja äänenkannattajakysymys

Suomen kansakoulunopettajat alkoivat monien muiden ammattiryhmien tavoin järjestäytyä 1800-luvun lopulla. Yhteiskunnallisten olojen vuoksi ensimmäiset yritykset perustaa valtakunnallinen opettajayhdistys kuitenkin kariutuivat. Vuonna 1893 saatiin pitkän ponnistelun jälkeen lupa Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistyksen perustamiselle.⁸ Vuodesta 1919 Suomen Opettajayhdistyksen nimellä toiminut keskusyhdistys muutti 1936 nimensä Suomen Kansakoulunopettajain Liitoksi.⁹

Opettajiston kesken virisi jo pian keskusjärjestön perustamisen jälkeen keskustelua oman lehden perustamisesta. Omalle äänenkannattajalle koettiin tarvetta, sillä vuodesta 1883 ilmestynyt *Kansakoulun lehti* oli yksityisomisteinen ja lisäksi sen ilmestymistä kahdesti kuukaudessa pidettiin riittämättömänä.¹⁰ Kesäkuussa 1900 opettajien yhteisen lehden kustantamiseksi perustettiin Kansakoulunopettajain Osakeyhtiö Valistus. Äänenkannattajan lisäksi sen oli määrä kustantaa joululehteä ja oppikirjoja sekä hankkia ja välittää opetusvälineitä ja koulutarvikkeita. Äänenkannattajaksi perustettu *Opettajain lehti* — jälleen yhteiskunnallisesta tilanteesta aiheutuneen lykkäyksen vuoksi — sai julkaisuluvan lopulta vuonna 1905.¹¹

⁷ Franssila & Oksanen, "Opettajain Lehti 1938". OL 46/1937.

⁸ Rinne 1973, 38–51.

⁹ Rinne 1973, 156.

¹⁰ Rinne 1973, 62.

¹¹ Rinne 1973, 64–65, 144.

*Opettajain lehd*en tarkoitus oli toimituskunnan sanojen mukaan pyrkiä “yhdyssiteeksi kansanopetuksen alalla työskentelevien, etupäässä kansakoulun opettajien kesken”.¹² Se ilmestyi vuodesta 1906 lähtien säännöllisesti viikoittain ja toimi kansakoulunopettajien keskusliiton äänenkannattajana. Yhteys oli selvimmin nähtävissä henkilösidosten kautta: lehden pitkäaikainen päätoimittaja (1906–1937) Kaarlo Ahtiala toimi myös keskusliiton puheenjohtajana.¹³

Ajan mittaan *Opettajain lehti* alkoi kuitenkin törmätä samaan haasteeseen, jonka vuoksi se alun perin oli perustettu — opettajat eivät kokeneet kustannusosakeyhtiön lehteä täysin omaksi äänenkannattajakseen ja toivoivat itsenäistä, vapaata lehteä. Valistuksen yritystoiminnan kehittyessä yhtiö oli samalla itsenäistynyt ja etäänntynyt opettajistosta. Lehti alkoi myös saada kilpailijoita muiden oppikirjakustantajien lehdistä.¹⁴ *Opettajain lehd*en toimituksen kanta asiaan oli, että uuden äänenkannattajan perustamisvaateet olivat opettajakunnan ha-jotustyötä.¹⁵ Vuoden 1932 nimimerkillä allekirjoitetun puolustuspuheen mukaan *Opettajain lehti* oli ajanut kaikkia muita lehtiä paremmin koko kansakoulun kehitystyötä. “Opettajain järjestö ja Valistus kuuluvat taasen niin läheisesti yhteen, ettei voi olla puhettakaan niiden toisistaan repimisestä”, kirjoituksessa todettiin.¹⁶ Myös suurin osa paikallisyhdistyksistä yhtyi vielä keskuhallituksen vallitsevaa tilannetta puoltavaan alustukseen, vaikka erimielisyyttä olikin.¹⁷

Vuonna 1937 keskustelu *Opettajain lehd*en edustavuudesta jälleen kiihtyi, ja asiaan otettiin kantaa sekä *Opettajain lehd*en että muiden lehtien palstoilla. Keskuhallituksen kanta uuden lehden perustamista kohtaan oli aluksi jyrkkä.¹⁸ Paikallisyhdistysten väki sen sijaan kaipasi itsenäistä ja opettajat yhdistävää äänenkannattajaa.¹⁹ Liiton vuosikokouksessa kesällä 1937 päädyttiin siihen, että oma äänenkannattaja oli tarpeen, ja sitä varten oli joko saatava täysi omistusoikeus *Opettajain lehte*en tai perustettava kokonaan uusi lehti. Valistus suostuikin lah-

¹² Lindh & Pellinen, “Opettajain lehti” (art.). OL 1905 (näytenumero).

¹³ Rinne 1973, 103.

¹⁴ Rinne 1973, 144–145.

¹⁵ ”Kansakoulun lehti’ oudossa puuhassa” (pk.). OL 11/1932.

¹⁶ ”Vanha opettaja”, ”Opettajain ’äänenkannattajat’”. OL 12/1932.

¹⁷ Rinne 1973, 146.

¹⁸ Rinne 1973, 166–167. Ks. myös Vaara, ”Suomen Kansakoulunopettajain Liiton äänenkannattaja. (Alustus opettajayhdistyksille)” (pk.). OL 5/1937 ja O–n., ”Opettajain lehti-asia” (mielipidek.). OL 6/1937.

¹⁹ Kiisseli et al., ”Suomen Kansakoulunopettajain Liiton äänenkannattaja” (mielipidek.). OL 10/1937.

joittamaan *Opettajain lehd*en Suomen Kansakoulunopettajain Liitolle sillä ehdolla, että kilpailijat kustantajat lakkauttavat omat lehtensä. Näin tapahtui, ja vuodesta 1938 eteenpäin kansakoulunopettajien ääntä edusti virallisesti keskusliiton omistama *Opettajain lehti*.²⁰

1.2 Lehden edustavuudesta opettajien äänenä

Opettajain lehti ilmestyi vuosina 1930–1939 51–52 kertaa vuodessa. Numerot sisälsivät muun muassa opetusta ja ajankohtaisia kysymyksiä koskevia artikkeleita, uutisia, syntymäpäivä- ja muistokirjoituksia, mielipidekirjoituksia, kokousraportteja, pakinoita, paikanhakuilmoituksia sekä mainoksia niin Valistuksen omista kuin muidenkin yritysten kirjoista ja koulutarvikkeista. Sisältö ei vaikuta juurikaan muuttuneen lehden omistuksen siirryttyä Valistukselta keskusliitolle ja päätoimituksen vaihduttua. Selkeitä eroavaisuuksia vuosien 1938 ja 1939 lehdissä aiempiin vuosiin verrattuna olivat muutokset ulkoasussa ja asettelussa sekä muiden kustantajien ja yritysten mainosten lisääntyminen suhteessa Valistukseen, mikä oli luonnollinen seuraus lehden itsenäistymisestä. Myös valokuvien käyttö ja mainosten kokonaisuus lehdessä vaikuttaisivat toimituksen vaihdon myötä lisääntyneen, mikä paisutti lehden sivumäärää aiemmasta paristakymmenestä jopa yli neljäkymmeneen sivuun. Sisällön muuttumattomuus kertonee kuitenkin siitä, että opettajien itsenäisen lehden vaatimukset liittyivät enemmän muoto- ja periaateseikkoihin kuin lehden sisällöllisiin kysymyksiin. Oma lehteä puolustavat kirjoittajat perustelivatkin itsenäisen lehden tarvetta opettajien yhdistymisen lisäksi monipuolisemmalla mainostuksella ja kirja-arvostelulla.²¹ Lehden sisällön säilyminen samankaltaisena vuoteen 1939 asti onkin merkki siitä, että omistussuhteisiin liittyvästä kiistelystä huolimatta *Opettajain lehti* on Valistuksen kustannusvuosinakin relevantti lähde kansakoulunopettajien ajatusten tutkimiseksi.

Vaikka *Opettajain lehti* edustaa ajan ammattilehdistä parhaiten laajan opettajaväestön näkökantoja, liittyy sen käyttöön opettajien ajatusten tulkkina lähdekriittisiä huomioita. Ensinnäkään kaikki suomalaiset opettajat eivät suinkaan olleet kansakoulunopettajia. Suomalainen koulu toimi vielä 1930-luvun lopulla rinnakkaiskoulujärjestelmänä, jolloin 12 prosenttia lapsista meni kansakoulun yläluokkien sijaan oppikouluun. Lisäksi pieni osa kaupunkilaislapsista

²⁰ Rinne 1973, 169–172.

²¹ Kiisseli et al., ”Suomen Kansakoulunopettajain Liiton äänenkannattaja” (mielipidek.). OL 10/1937.

saattoi käydä ennen oppikoulua valmistavaa koulua, jolloin he eivät ollenkaan osallistuneet kansakoulun opetukseen.²² *Opettajain lehteä* koskeva tarkasteluni koskee siis vain kansakoulunopettajia, jotka tosin muodostivat suurimman osan suomalaisesta opettajistosta.

Vaikka *Opettajain lehdessä* julkaistiin joissain asioissa toisistaan eroavia näkemyksiä ja keskustelupalstalla käytiin toisinaan kiivastakin sananvaihtoa, on lehden toimituksella ollut valta päättää, mitkä lehdelle toimitetut tekstit on julkaistu. Täysin lehden toimituksen ja Suomen Kansakoulunopettajain Liiton ajatusten vastaisia kirjoituksia tuskin olisi lehteen painettu. Esimerkiksi kovin vasemmistolaisia kantoja edustavia ajatuksia ei lehdessä näkynyt, mutta on vaikea sanoa, johtuuko tämä eniten sellaisten täydestä puuttumisesta opettajistossa, keskustelukulttuurin ahtaudesta vai toimituksen sensuurista. Rantalan mukaan ainakin vasemmistolehdistö valitteli opettajien edustavan oikeistolaisia arvoja.²³ Toisaalta sisällissodan jälkeisessä Suomessa vasemmistolaisten ajatusten esiintuominen ei ollut opettajille myöskään kannattavaa.²⁴

Opettajain lehden teksteistä poikkeavista näkemyksistä antoivat osviittaa muiden lehtien teksteihin *Opettajain lehdessä* julkaistut vastineet. Lehdessä kommentoitiin ainakin *Työmiehen* ja Isänmaallisen kansanliikkeen äänenkannattaja *Ajan suunnan* kansakoulua koskevia kirjoituksia. Lisäksi mainittiin kritisoiden opettajien joukkoon mahtuvan turhan kansainvälisenkisiäkin opettajia.²⁵ *Opettajain lehdessä* julkaistuista teksteistä yleisestä linjasta poikkesivat lähinnä Suomen Opettajain Rauhanliiton edustajien kirjoitukset maanpuolustusopetuksesta. Nämäkin kirjoittivat kiivaita vastineita muulta kansakouluväeltä. *Opettajain lehden* tekstit näyttävät siis edustavan niitä kansakoulunopettajia, jotka sitoutuivat opetussuunnitelmatekniikan ja kouluhallituksen tavoin valkoisiin, keskustaporvarillisiin eheytysohjelmien kantoihin.²⁶

²² Ahonen 2003, 102.

²³ Rantala 2001, 161.

²⁴ Rantala 2001, 160; Rantala 2002, 174.

²⁵ Suhonen, "Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille" (art.). OL 16/1932; Lahti, "Maanpuolustusopetuksesta kansakoulussa" (art.). OL 17/1936.

²⁶ Suominen 2020, 116, 121; Rantala 2018, 49.

2 ISÄNMAALLISUUS, OPETTAJAT JA KANSAKOULU

2.1 Kansakoulunopettajat maailmansotien välisessä Suomessa

Maailmansotien välisessä Suomessa nuorta valtiota rakennettiin ristiriitojen päälle. Pian itsenäistymisen jälkeen puhkesi kansaa repinyt sisällissota, jonka arvet näkyivät yhteiskunnassa etenkin seuraavina vuosikymmeninä. Tuomaala toteaa, että sodan jälkeisessä ristiriitaisessa yhteiskunnan tilanteessa koko lapsiväestö haluttiin valtiojohtoisen opetuksen piiriin, ja tämä perusopetus ja kasvatusta oli sisällissodan voittajien arvomaailman mukaisesti suomalaiskansallista.²⁷ Tuomaalan näkemyksen mukaan 1920- ja 1930-luvun kouluopetus sisälsi suorastaan nationalistisia piirteitä – lapsista kasvatettiin ensi sijassa kansakuntaa palvelevia yksilöitä sekä kristillistä isänmaata ja sen rajoja vaalivia valtioperheen jäseniä.²⁸

Sirkka Ahosen mukaan 1930-luvulla aatteellista kasvatusta esiintyi myös opettajien koulutuksessa. Seminaariopiskelijoiden keskuudessa toimi aktiivinen opiskelijaliike, joka kannatti Suur-Suomi-aatetta. Vaikka suomalaisessa opettajankoulutuksessa vaikutti kin monia erilaisia pedagogisia näkemyksiä, ”vallitseva eetos” 1930-luvulla oli autoritaarinen ja yhtenäistä kansalaisihannetta painottava.²⁹

Opettajien sitoutuminen porvarillisen Suomen ajatusmaailmaan ei ollut kuitenkaan vielä 1900-luvun taitteessa aivan itsestään selvää. Jukka Rantalan mukaan kansakoulunopettajat kiinnostuivat työväenliikkeestä suurlakon aikaan, koska liikkeen ajatuksissa yhteisöllisyydestä ja ihmisyydestä oli yhteneväisyyksiä kansakouluaatteen kanssa. Osa kansakoulunopettajista tuli myös työväenluokkaisesta taustasta. Tästä huolimatta vain harva opettaja liittyi työväenyhdistyksiin. Monet kansakoulunopettajat vierastivat työväenliikkeen negatiivista suhtautumista uskontoon sekä radikaalia ajatusta luokkataistelusta. Sisällissota erotti lopullisesti opettajat työväenliikkeestä. Vain yhtä ja puolta prosenttia kaikista kansakoulunopettajista syytettiin kapinaan osallistumisesta, mikä kertoo valtaosan opettajista omaksuneen kristillis-

²⁷ Tuomaala 2004, 47.

²⁸ Tuomaala 2004, 348–357.

²⁹ Ahonen 2011, 249.

patrioottisen kutsumuksen ja pysyneen uskollisena valtaapitäville. Sota ja sen jälkeiset tapahtumat sitouvat opettajia entisestään valkoisen Suomen näkemyksiin.³⁰ Sodan jälkeen opettajien rooli nähtiin tärkeänä erityisesti kansan yhdistämisessä ja ristiriitojen tasoittamisessa. Rinteen mukaan tässä auttoi opettajien sitoutuminen ensisijaisesti kansansivistyksellisiin aatteisiin puoluepolitiikan sijaan.³¹

Yksi kansakoulujen opetuksen sisältöä ohjailevia tekijöitä oli vuonna 1925 valmistunut maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Suomisen mukaan opetussuunnitelmassa korostui vapaa talonpoikainen kansalaisihanne sekä kristillisyyteen, siveellisyyteen ja patriotismiin kytkeytynyt suomalaiskansallinen identiteetti. Lasten tuli oppia tuntemaan kotiseutu ja isänmaa.³² Konkreettiseksi keinoiksi opetussuunnitelmakomitea tarjosi etenkin kotiseutuopetusta sekä historian ja maantiedon opetusta. Isänmaallisuuskasvatukseen oli määrä olla kansakoulussa opetusta läpileikkaava periaate.³³ Tätä ensimmäistä opetussuunnitelmaa ei kuitenkaan tule ymmärtää nykyisten opetussuunnitelmien tavalla velvoittavana ohjeena vaan pikemminkin kasvatuksellisenä opaskirjana.³⁴ Opetussuunnitelma ei siis itsessään vielä kerro varsinaisen opetuksen toteutumisesta kouluissa.

Opetussuunnitelman lisäksi myös ympäröivä yhteiskunta esitti kansakoululle omia vaatimuksiaan. Nuoriso- ja kansalaiskasvatukseen teemat olivat nousseet julkiseen keskusteluun jo 1900-luvun alussa. Ahosen mukaan myös vaatimuksia kansakoulun yhteisestä kansalaiskasvatuksesta oli esiintynyt jo suurlakon aikaan. Vasemmisto ja oikeisto tarkoittivat kansalaiskasvatuksella kuitenkin eri asioita. Sosialistien käsityksissä kansalaisyhteiskunta merkitsi kansalaisille oikeutta tavoitella oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa ja oikeudenmukaisuuteen pyrkiminen oli myös valtion tehtävä. Vanhasuomalaisille kansalaisyhteiskunta taas oli valtiolle alisteinen ja kansalaiskasvatukseen tavoitteena oli kansalaisen samaistuminen valtioon.³⁵

³⁰ Rantala 2001, 158–160.

³¹ Rinne 1973, 98.

³² Suominen 2020, 111–113.

³³ Suominen 2020, 99.

³⁴ Suominen 2020, 37.

³⁵ Ahonen 2003, 81.

Yhteinen kansalaiskasvatus toteutui lopulta oppivelvollisuuslain täytäntöönpanon ja kansakoulujen toiminnan vakiintumisen myötä 1920- ja 1930-luvuilla.³⁶ Ikärakenteeltaan nuorena, sisällissodan jakamassa Suomessa huomion kiinnittäminen nuorison kasvatukseen nähtiin erityisen tärkeäksi.³⁷ Lasten ja nuorten osalta muovaamista pidettiin vielä mahdollisena.³⁸ Eduskunnan oppivelvollisuuslakiesitystä puoltavissa puheenvuoroissa perusteluna kansanopetuksen tarpeelle käytettiin muun muassa vuoden 1918 tapahtumia ja kiihotusteoriaa: ilman koulutusta sivistymätön kansa olisi helposti johdateltavissa vääränlaisiin aatteisiin mukaan.³⁹ Kansan yhdistäminen ja sen elinvoiman säilyttäminen nähtiin koulukasvatuksen lisäksi myös eri järjestöjen nuorisotyössä keskeisenä tavoitteena. Yhdistäminen tapahtui niissä ennen kaikkea porvarillisen, valkoisen Suomen ehdoilla.⁴⁰

Kaikille yhteinen koulu ei voinut olla läpeensä puolueellinen instituutio. Rantala toteaa sisällissodan jälkeisestä kansakoulusta, että sen piti tuntua puolueettomalta, jotta entiset viholliset saattoivat lähettää lapsensa samoihin oppilaitoksiin. Kouluhallitus ajoi eheyttämispolitiikkaa ja halusi estää koulua muodostumasta kansaa jakavaksi paikaksi. Eheyttämispolitiikka merkitsi, että poliittisista syistä syytettyjä opettajia tuettiin ja koulujen johtokuntia valvottiin.⁴¹ Yhteinen kansakoulu pyrittiin pitämään poliittisten konfliktien ulkopuolella ja tärkeää oli, että opettajien toiminta ei häirinnyt kansan yhtenäistämistä. Kouluhallituksen kanta poliittisiin ääriilikkeisiin oli tiukka, eivätkä opettajat ainakaan voineet tuoda mahdollisia radikaaleja poliittisia ajatuksiaan opetukseensa.⁴²

Maailmansotien välistä suomalaista koulukasvatusta ei kuitenkaan voi kutsua neutraaliksi tai moniarvoiseksi. Sekä kouluhallituksen että opetussuunnitelmakomitean edustaman⁴³ poliitti-

³⁶ Ahonen 2003, 97–99; ”Katsaus kuluneeseen vuoteen” (pk.). OL 1/1937.

³⁷ Nieminen 1995, 154.

³⁸ Tepora 2011, 223.

³⁹ Ahonen 2003, 87–97.

⁴⁰ Nieminen 1995, 154.

⁴¹ Rantala 2018, 49.

⁴² Rantala 2001, 163–167.

⁴³ Rantala 2018, 52; Suominen 2020, 116.

sen keskustan ajama eheyttämisohjelma tarkoitti käytännössä sisällissodan hävinneen osapuolen sitouttamista sodan voittajan arvomaailmaan.⁴⁴ Koulutyössä eheyttäminen merkitsi opettajien vaikenemista sisällissodan tapahtumista.⁴⁵

2.2 Isänmaallisuuskasvatus *Opettajain lehdessä*

Myös *Opettajain lehdessä* otettiin kantaa kansakoulunopettajien vaikeaan asemaan kahtiajakautuneen kansan yhdistäjänä sekä eri puolilta kansakouluun kohdistuviin vastakkaisiin vaatimuksiin. Yrjö Suhosen mukaan myös isänmaallisuuskasvatukseen osalta vaatimukset erosivat: yhtäältä sitä pidettiin tarpeettomana, toisten mielestä taas kansakoulu ei täyttänyt vaatimuksiaan isänmaallisen hengen kasvattamisessa. Suhosen oma näkemys oli, että ”valtavin osa opettajistoamme seisoo edelleenkin ainakin henkilökohtaisilta vakaumuksiltaan järkkymättömänä ja puolustustahtoisena isänmaallisena rintamana”. Hän kuitenkin muistutti, ettei ”opetuksen sävy saa olla puoluepoliittinen, ei tunkeileva eikä tyrkyttävä ja ettei karkein käsin kosketella niitä haavoja, jotka onnettoman punakapinan päiviltä eivät vielä ole täysin parantuneet”.⁴⁶ Lääkkeeksi ristiriitaisiin vaatimuksiin lehdessä tarjottiin opettajan omaa harkintaa ja kiihkotonta tärkeimpiin asioihin keskittymistä sekä opettajien keskinäistä yhtenäisyyttä.⁴⁷

Käsitteet *isänmaa* ja *isänmaanrakkaus* vaikuttivat jossain määrin epätarkoilta kohteena olevan aikakauden kirjoittajille. Ainakin osa heistä koki tarpeelliseksi selventää kyseisiä käsitteitä teksteissään.⁴⁸ *Isänmaa* tuntuu *Opettajain lehdessä* olleen merkitykseltään melko lähellä tämän päivän *Suomi*-käsitettä. Eemeli Etelälahti määritteli isänmaahan kuuluvaksi fyysisten maantieteellisten seikkojen lisäksi historian, aikakauden yhteiskunnallisen toiminnan ja instituutiot, normit sekä uskonnon.⁴⁹

Eino Keskinen määritteli puolestaan isänmaanrakkautta seuraavasti:

⁴⁴ Ahonen 2003, 100.

⁴⁵ Rantala 2018, 50.

⁴⁶ Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). OL 16/1932.

⁴⁷ *Ibid.*; Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. V. Heimo-opetuksen muodollista perustelua.” (art.). OL 21/1933; ”Katsaus kuluneeseen vuoteen” (pk.). OL 1/1937.

⁴⁸ Etelälahti, ”Koulun uskonnollis-isänmaallinen kasvatus” (art.). OL 48/1931; Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. I.” (art.). OL 17/1933.

⁴⁹ Etelälahti, ”Koulun uskonnollis-isänmaallinen kasvatus” (art.). OL 48/1931

Että isänmaanrakkaus ilmenee henkisessä ja ruumiillisessa työssä tämän maan ja kansan hyväksi ja sen puolesta, on perin konkreettinen asia, jonka lapsikin tajuaa. Lastenkin tulee tietää, että vaikka tarvitsemme isänmaallisia juhlatilaisuuksia mieleemme virikkeiksi, ei isänmaallisuus ole yksin tätä, vaan sen suurimmat ”juhlahetket” ovat sillä alueella, missä toisella reunalla suomalainen tiedemies tutkii syntyjä syviä, palvelen kansaansa ja ehkä koko ihmiskuntaa, sekä toisella reunalla ahertaa ruumiillisen työn tekijä tällä maakamaralla.⁵⁰

Keskinen piti tärkeänä ymmärtää rakkauden vaativan tekoja. Hänen mukaansa isänmaanrakkaudessa oli kyse sekä tiedollisesta pohjasta, joka muodostuu oman kansan menneiden vaiheiden ja erityisten ominaisuuksien tuntemisesta, että ennen kaikkea myös arkisesta työstä isänmaan hyväksi. Kirjoittaja totesi vielä, että ”isänmaanrakkautta ja kansallistietoisuutta emme voi opettaa, mutta me voimme muokata niitten sielullista pohjaa”.⁵¹ *Opettajain lehden* pakinoija ”Lauri” taas kuvaili oikeaa isänmaanrakkautta nöyräksi onnellisuuden tunteeksi, johon ei kuulu toisten halveksintaa tai pöyhkeilyä.⁵² Isänmaanrakkaus ja isänmaallisuus olivat *Opettajain lehdessä* toisiaan leikkaavia käsitteitä. Vaikka isänmaanrakkaus korosti sanana erityisesti tunnetta, *Opettajain lehden* kirjoittajat määrittelivät siihenkin oleellisesti kuuluvaksi toiminnan.

Opettajain lehden kirjoittajien näkemysten mukaan isänmaallisuudessa oli kyse ihmisen luonnollisesta aatteesta ja tunnetilasta, jota vain oli vahvistettava ja ohjattava oikeaan suuntaan kasvatuksen avulla. Tämä ajatus selittääkin isänmaallisuusteeman laajaa esiintymistä opetusta koskevissa teksteissä. *Opettajain lehden* kirjoittajat eivät mielestään kasvattaneet oppilaita johonkin ulkoiseen, saati poliittiseen aatteeseen, vaan ohjasivat kasvattien yleisinhimillisiä taipumuksia ja luonnollisia tunteita parhaansa mukaan lopputulokseen, joka olisi edullinen sekä yksilölle että yhteiskunnalle. ”Kristillissiveellinen ja isänmaallinen kasvatuksen perusta on jotakin pysyväistä, ihmissielun uumenissa oleviin taipumuksiin pohjautuvaa”, totesi

⁵⁰ Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. IV Heimo-opetuksen periaatteelliset perusteet” (art.). OL 20/1933

⁵¹ Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. IV Heimo-opetuksen periaatteelliset perusteet” (art.). OL 20/1933; Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. V. Heimo-opetuksen muodollista perustelua” (art.). OL 21/1933

⁵² ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 109. Heinäkuun viidentenä” (pakina) OL 28/1932.

”Kimmo” vertaillaan suomalaista ja saksalaisten kansallissosialistista kansakoulukasvatusta.⁵³ ”Isänmaanrakkaus ja puolustustahto ovat siis normaalioloissa jokaisen ihmisen luonnollisimpia tunteita,” esitti puolestaan I. V. Ahonen.⁵⁴

Keskityn seuraavissa luvuissa tarkastelemaan *Opettajain lehdessä* esiintyvää isänmaallisuuskasvatuskeskustelua keinojen ja merkitysten näkökulmasta. Isänmaallisen kasvattamisen konkreettisia keinoja ja sille annettuja merkityksiä esiintyi lehden teksteissä sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti. Osassa teksteistä avattiin selkeästi kirjoittajan näkemyksiä isänmaallisuuskasvatuksesta ja jopa määriteltiin käytetyt käsitteet. Toisissa taas sekä isänmaallisuuskasvatuksen sisältö että merkitys jäivät selventämättä. Niissä kirjoitettiin isänmaallisuuskasvatuksesta oletettuna osana kansanopetusta, ja lukijan pääteltäväksi jäi, mitä isänmaallisella kasvatuksella oikeastaan tarkoitettiin ja miksi sellaista tulisi ylipäättään olla. Vaikka tekstien lausumattomien taustaoletusten tarkempi tutkailu olisikin kiinnostavaa – kertovathan ne niistä arvoista ja asenteista, jotka kirjoittajan ja lukijan kesken oletettiin yhteisiksi – keskityn tutkielman rajallisuuden vuoksi tarkastelemaan julkilausuttuja kantoja isänmaallisuuskasvatuksen keinoista ja sen merkityksestä.

⁵³ ”Kimmo”, ”Pientä pakinaa, joskus napinaakin. Eri suunta” (pakina). OL41/1934.

⁵⁴ Ahonen, ”Maanpuolustuksen opettaminen kansakoulussa. (Alustus opettajayhdistyksille)” (art.). OL 40/1936.

3 ISÄNMAALLISEN KASVATTAMISEN KEINOT KANSAKOULUSSA

Isänmaallisuuden kasvattaminen vaikuttaa olleen 1930-luvun *Opettajain lehtien* teksteissä niin läpikotaisin hyväksytty ja arvostettu tavoite, että sillä voitiin perustella mitä moninaisimpien asioiden opettamista kansakoulussa. Erittelen seuraavaksi niitä sisältöjä, joita lehdessä liitettiin toistuvasti isänmaallisuuden kasvattamiseen.

3.1 Kansallisesti tärkeät oppiaineet ja läpäisyperiaate

Opettajain lehdessä isänmaallisuuskasvatukselle annettiin sekä konkreettisia sisältöjä eri oppiaineiden avulla että kehoitettiin tuomaan teemaa esille kaikessa opetuksessa sopivissa kohdin. Oppiaineista esiin nousi isänmaallisuuden kasvattaminen erityisesti kotiseutu- ja ympäristöopetuksen, maantiedon, historian, musiikin ja runouden sekä liikunnan ja retkeilyn avulla.

Kotiseutuopetus oli kansakoululaisen ensimmäisiä oppiaineita, ja sen lähtökohtana maailman ja elämän ilmiöiden ymmärtämiselle olivat tutut koti, kotiseutu ja kouluyhteisö. Kotikylän tarkoitus oli toimia pienoiskuvana isänmaasta ja koti- ja kouluyhteisön pienenä kansanyhteisön mallina. ”Joka oppii rakastamaan kotiaan ja kotikyläänsä, voi oppia rakastamaan myös isänmaatansa ja kansaansa”, esitti asian O. Langenoja.⁵⁵ Pakinoitsija ”Lauri” puolestaan totesi, että *isänmaa*-käsitteen kirkastumisessa oli välttämätöntä läpikäydä portaittain asteet kodista kotiseutuun, kotiseudusta maakuntaan ja maakunnasta isänmaahan. Taustalla tässä opetustavassa oli kasvatuksellinen periaate ”tutusta outoon”.⁵⁶

Sekä maantiedon että historian tärkeyttä oppiaineena perusteltiin *Opettajain lehdessä* isänmaallisuuskasvatuksella. K. Rantamäen mukaan maantieto konkreettisuudessaan oli paras oppiaine isänmaanrakkauden herättämiseen.⁵⁷ Matti Tuokko ja S. Liikkanen puolestaan koros-

⁵⁵ Langenoja, ”Kouluyhteisöstä kasvatustekijänä” (art.). OL 37/1934.

⁵⁶ ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 109. Heinäkuun viidentenä” (pakina). OL 28/1932.

⁵⁷ Rantamäki, ”Mitä ainetta mieluummin opetan?” (mielipidek.). OL 18/1937.

tivat historian osuutta rakkauden heräämisessä isänmaata ja kansaa kohtaan. "Kun herää rakkaus esi-isiin, herää samalla rakkaus tähän kansaan", esitti asian Tuokko.⁵⁸ Liikkasen mielestä historiaa opettaessa isänmaanrakkaus syttyisi aivan itsestään.⁵⁹ Historianopetusta käsittelevissä teksteissä korostettiin erityisesti isänmaan historian opettamisen merkitystä. Suomen tutkimuksen mukaan isänmaan historian tärkeys oli myös opetussuunnitelmakomitean näkemys. Isänmaanhistorialle oli varattu opetussuunnitelmassa merkittävä osuus historianopetuksesta yleisen historian osuuden jäädessä vähäiseksi.⁶⁰

Hyviksi isänmaallisuuskasvatuksen keinoiksi *Opettajain lehdessä* nähtiin myös kansanrunous sekä oikeanlaisten laulujen opettaminen. Kalevalan tuntemisen tärkeyttä ja sen mahdollisuuksia kansallistunnon kohottamisessa korosti muun muassa pakinoitsija "Kimmo". "Kalevala on saatava kansallemme joka aika rakkaaksi kansallishengen elvyttäjäksi ja kansakokonaisuuden aatteen kohottajaksi," hän totesi.⁶¹ Samansuuntaisia ajatuksia esittivät artikkeleissaan myös Eino Oksanen ja O-n.⁶² Nimimerkki "Karhi" toivoi koulujen lauluohjelmistoon lisää isänmaallista ja kansallista ainesta, joiden avulla "isänmaallinenkin innostus" kasvaisi.⁶³ Myös V. Valorinnan mukaan historiallisten ja isänmaallisten laulujen sekä marssilaulujen tuli sisältyä kansakoulun opetukseen.⁶⁴

Urheilun anniksi kansalaiskasvatukselle esitettiin kehittyminen "niin hyvin sotaa kuin rauhaakin varten".⁶⁵ Varsinaisen "fyysillis-urheilullisen" koulutuksen ja siten ruumiin kunnon kohottamisen⁶⁶ lisäksi annettiin arvoa myös kilpaurheilusuoritusten seuraamiselle. "Sopii kysyä, eikö olympialaisjännitys ole isänmaallisen hengen kasvatukseen asetettava kaikkein voi-

⁵⁸ Tuokko, "Erinäisiä historianopetuksessa huomioon otettavia seikkoja" (art.). OL 51/1931.

⁵⁹ Liikkanen, "Nykyajan vaatimuksia kansakoulun historianopetukselle" (art.). OL 45/1939.

⁶⁰ Suominen 2020, 88–92.

⁶¹ "Kimmo", "Pientä pakinaa, joskus napinaakin. Kalevala" (pakina). OL 9/1935.

⁶² Oksanen, "Kansanrunouden asema kansakoulussa. 3) Käytännöllinen puoli" (art.). OL 49/1934; "O-n", "Kalevalan merkitys kansallemme" (art.). OL 9/1935.

⁶³ "Karhi", "Kotona vai koulussa? – ja sitten vielä hieman laulusta" (mielipidek.). OL 26/1930.

⁶⁴ Valorinta, "Maanpuolustuksen aakkoset kansakoulussa opittava" (art.). OL 14/1936.

⁶⁵ Lahti, "Mitä maanpuolustusopillisia kysymyksiä voisi kansakoulussamme jo tänään ryhtyä opettamaan?" (art.). OL 6/1937.

⁶⁶ Valorinta, "Maanpuolustus kansakoulussa. (Alustus tarkastajain kokouksessa)" (art.). OL 17/1937.

makkaimpien keinojemme rinnalle,” totesi ”Lauri” ja kehotti opettajia mahdollistamaan oppilaille olympialaissuoritusten kuuntelun radiosta.⁶⁷ Erityisen tärkeäksi liikunnan muodoksi nostettiin retkeily, joka opettaisi tuntemaan ”isänmaankasvot” ja herättäisi rakkautta niin maahan kuin kansaankin.⁶⁸ Retkeilyn avulla olisi mahdollista opettaa myös maanpuolustuksen kannalta hyödyllisiä taitoja, kuten suunnistamista.⁶⁹

Varsinaisten oppiainesisältöjen lisäksi moni kirjoittaja korosti isänmaallisuuteen kasvattamista kaiken opetusaineuksen taustalla. ”Olkoot kaikki elämänilmiöt, joita lukukirjassa käsitellään, sen laatuksia, että ne lopultakin pohjimmiltaan perustuvat isänmaa-käsitteeseen”, esitti ”E. S-la.”.⁷⁰ Eemeli Etelälahden mukaan isänmaallisuuden periaatteen tuli läpäistä kaikki opetus alakoulusta jatko-opetukseen asti.⁷¹ Samoin Eino Pirhosen mielestä paras tapa opettaa isänmaanrakkautta oli ottaa se opetuksen läpäisyperiaatteeksi.⁷² Myös maanpuolustusasioita kehoitettiin osana isänmaallisuuskasvatusta opettamaan kaikkien oppiaineiden taustalla.⁷³

Opettajain lehden teksteistä nouseva kuva isänmaallisuudesta 1930-luvun kouluopetuksen tärkeänä pohjavireenä on yhtenevä aiemman tutkimuksen luoman kuvan kanssa. Ahosen mukaan ajan kouluopetuksessa korostui kristillis-isänmaallinen arvopohja ja kansan konseptia rakennettiin kodin, uskonnon ja isänmaan käsittävien yhteisten arvojen päälle.⁷⁴ Suominen tutkimuksen mukaan isänmaallisuuskasvatus esiintyi maalaiskansakoulun opetussuunnitelmassa läpäisevänä periaatteena, jossa merkityksellisen roolin oppiaineista saivat erityisesti historia, maantieto ja kotiseutuopetus.⁷⁵ Myös *Opettajain lehdessä* nousivat merkittäviksi sekä läpi-leikkaavuus että oppiainekohtaiset painotukset. *Opettajain lehden* kirjoittajat olivat siis samoilla linjoilla opetussuunnitelmakomitean kanssa.

⁶⁷ ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 317. Tätä pakinaa luettaessa...” (pakina). OL 32/1936.

⁶⁸ Suvanto, ”Isänmaahan tutustumaan” (art.). OL 20/1935.

⁶⁹ Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmissa pidetty alustus” (art.). OL 2/1937.

⁷⁰ ”S-la.”, ”Lukukirja ja lukemisen opetuksen päämäärä. Lukemisen opetuksen päämäärät” (art.). OL 12/1930.

⁷¹ Etelälähti, ”Koulun uskonnollis-isänmaallinen kasvatus” (art.). OL 48/1931.

⁷² Pirhonen, ”Sosiologinen näkökanta koululuokan tunne-elämän kehittämiseksi. Solidariteettitunne” (art.). OL 35/1938.

⁷³ Lahti, ”Mitä maanpuolustusopillisia kysymyksiä voisi kansakoulussamme jo tänään ryhtyä opettamaan?” (art.). OL 6/1937.

⁷⁴ Ahonen 2003, 100.

⁷⁵ Suominen 2020, 99.

3.2 ”Opettaja tekee koulun” – opettajan vapaus ja vastuu

Erääksi tärkeimmistä seikoista kansakoululaisten kasvamisessa isänmaan kansalaisiksi esitettiin *Opettajain lehden* teksteissä opettajan oma kunnollisuus ja esimerkki. Juho Luukko kehotti opettajia kääntämään katseen itseensä ja tutkailemaan, millaisen esimerkin oppilailleen antaa. Hyvä esimerkki kantaisi hedelmää ilman sanojakin. Jos taas opettaja itse toimisi toisin kuin opettaa, ei sanallisella opetuksella olisi tehoa.⁷⁶ Kosti Karakosken opettajien kokouksessa pitämässä alustuksessa ajatukset tiivistyivät seuraavasti:

*Opettaja tekee koulun. Hänen henkensä vallitsee sen ilmapiiriä, hänen persoonallisuutensa heijastuu oppilaissa, hänen harrastuksensa toistuvat heidän askarteluissaan. Senvuoksi on kaikkien aineiden opetus alusta pitäen keskitettävä sanoihin Jumala, koti ja isänmaa. -- Ennen kaikkea on opettajan omalla esimerkillään viitoitettava kasvateilleen tekojen tie.*⁷⁷

Teksteissä annettiin opettajille myös konkreettisia neuvoja hyvänä esimerkkinä olemiseen. Vieraskielisen nimen omaavia kehoitettiin muuttamaan nimensä suomalaisiksi.⁷⁸ Useassa tekstissä kehoitettiin opettajia myös liittymään maanpuolustusjärjestöihin, toisin sanoen suojeluskunta- ja lottajärjestöihin.⁷⁹

Koska isänmaallisuuskasvatukseen ei 1930-luvun kansakouluissa ollut varsinaista konkreettista ohjeistusta eikä se ollut muutaman oppiaineen sisällöllisten painotusten lisäksi kovin järjestelmällistä, vastuu uskollisten kansalaisten kasvattamisesta oli opettajilla henkilökohtaisesti. Yrjö Suhosen mielestä ”jokainen isänmaata rakastava” opettaja tietäisi kyllä, millä tavalla ja milloin isänmaallisia asioita kannattaisi opetuksessa käsitellä. Olisi vain luotettava Jumalaan

⁷⁶ Luukko, ”Varhaisnuorison psykologiasta ja siveellisestä kasvatuksesta. II. Kasvatuksen sisältö ja tarkoitus” (art.). OL 36/1930.

⁷⁷ Karakoski, ”Maanpuolustusopetus kansakoulussa. Alustus, pidetty Suupohjan tarkastuspiirin opettajain kokouksessa 30.8.1937” (art.). OL 42/1937.

⁷⁸ ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 103. Nimet suomalaisiksi!” (pakina). OL 19/1932.

⁷⁹ ”Sk-upseeriksi aikoville opettajille”. OL 13/1931; Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmisssa pidetty alustus” (art.). OL 2/1937; Karakoski, ”Maanpuolustusopetus kansakoulussa. (Jatk.)” (art.). OL 44/1937.

ja huolehdittava, että oma ”sisäinen ihminen” on totuuden palveluksessa.⁸⁰ Myös Aimo Lahti jätti vastuun isänmaallisen tunnepohjan herättämisestä opettajan oman ratkaisun varaan. Lahden mukaan apuna olisi opettajan henkilökohtainen rakkaus isänmaahansa – tällöin ”sydän” neuvoisi opetuksessa oikean tien.⁸¹

Koska etenkin vielä alakansakoulussa olennaiseksi nähtiin isänmaallisen tunteen herättämisen konkreettisten maanpuolustuksellisten asioiden sijaan⁸², opettajan oli pyrittävä opetuksessa oikeanlaisen tunteen synnyttämiseen. ”Isänmaa tai joku uskonnollinen arvo tulevat oppilaalle rakkaaksi vain sikäli, mikäli hän on tunteenomaisesti niihin kiintynyt”, opasti Juhani Petäjä. Tunteen heräämisessä olennaiseksi hän taas nimesi opetuksen mielenkiintoisuuden.⁸³ Anni Peltonen korosti isänmaallisista asioista kirjoitettaessa myös mukaansatempaavaa ja lapsentajuista tyyliä. Hänen mukaansa tällainen kirjallisuus palvelisi hyvin aatteellisiakin tarkoituksia.⁸⁴ Eino Pirhosen mukaan opettajan tulisi järjestää työskentely luokassa sellaiseksi, että samalla opittaisiin työskentelemään yksilöinä kokonaisuuden hyväksi. Kiintymys sen hetkiseen sosiaaliseen yhteisöön ja työ yhteisön hyväksi laajentuisi kouluaikana lopulta koskemaan isänmaata ja kansaa.⁸⁵

Opettajain lehdessä kirjoittajat antoivat monenlaisia neuvoja kansakoulukollegoilleen isänmaallisen opetuksen järjestämisestä, mutta jättivät asian toteuttamisessa opettajille lopullisen vapauden ja vastuun. Vaikka opettajien harkintakykyyn pääasiassa luotettiin, nousi toisinaan esille huoli liian kansainvälisen opettajien opetuksen riittävästä isänmaallisen painotuksesta.⁸⁶ Huoli kytkeytyi myös 1930-luvun loppua kohti kiihtyvään keskusteluun pakollisesta maanpuolustusopetuksesta.

⁸⁰ Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). OL 16/1932.

⁸¹ Lahti, ”Mitä maanpuolustusopillisia kysymyksiä voisi kansakouluissamme jo tänään ryhtyä opettamaan?” (art.). OL 6/1937.

⁸² Ibid.

⁸³ Petäjä, ”Ajatuksia esteettisestä kasvatuksesta” (art.). OL 21/1933.

⁸⁴ Peltonen, ”Huomioita kansakoulun kirjallisuudenopetuksesta. (Jatk.)” (art.). OL 42/1933.

⁸⁵ Pirhonen, ”Sosiologinen näkökanta koululuokan tunne-elämän kehittämisessä. Solidariteettitunne” (art.). OL 35/1938.

⁸⁶ Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). OL 16/1932.

Aiemman tutkimuksen perusteella *Opettajain lehden* kirjoittajien kansakoulunopettajiin kohdistamat odotukset seurasivat valkoisen Suomen yhteiskunnallisen keskustelun valtakäsitteitä, joissa opettajille annettiin merkittävä rooli oikeanlaisten kansalaisten kasvattajina. Itsetäanselvyytenä pidettiin opettajien jäsenyyttä ei-sosialistisissa yhteisöissä ja yhdistyksissä, kuten Kansanvalistusseurassa.⁸⁷ Rantalan ja Syväojan mukaan opettajat myös omaksuivat heille varatun poliittisen ja yhteiskunnallisen roolin. Kansankynttilän merkitys ulottui virkatyön ulkopuolelle yhteiskunnalliskulttuurisena vapaaehtoistoimintana.⁸⁸ *Opettajain lehdessä* tämä näkyi erityisesti positiivisävytteisenä keskusteluna maanpuolustusjärjestöistä. Opettajille kohdistetuista maanpuolustuskursseista myös ilmoiteltiin lehdessä ja kehoitettiin liittymään lotta- ja suojeluskuntatoimintaan. 1930-luvun esimerkillisen kansankynttilän liekki paloi isänmaalle ja pyrki tartuttamaan tuon tulen myös kasvatteihinsa.

⁸⁷ Rantala 2001, 167.

⁸⁸ Syväoja 2004, 99–100; Rantala 2001, 167.

4 ISÄNMAALLISUUSKASVATUKSEN MERKITYKSET

Isänmaallisuuskasvatuksen sisällön ja isänmaallisen tunteen herättämisen keinovalikoiman lisäksi *Opettajain lehdessä* kirjoitettiin isänmaallisen kasvatuksen merkityksestä. Merkityksiä sisältävissä teksteissä annettiin siis vastauksia siihen, minkä vuoksi kansakouluoppilaita tuli kasvattaa isänmaallisuuteen. Merkityksiä rakennettiin teksteissä erityisesti Suomen kansan kokonaisuuden ja isänmaan näkökulmasta. Yksilön tarkoitus puolestaan oli olla toimiva ja aktiivinen osa kokonaisuutta.

4.1 Vastuuntuntoinen yksilö ja yhtenäinen kansakunta

Moni *Opettajain lehden* kirjoittaja piti tärkeänä kansakoulukasvatuksen osana isänmaan hyväksi työskentelyyn opettamista. Työnteko oli kansalaisen velvollisuus, ja koulun tuli kasvattaa lapsiin kuria sekä vastuuntuntoa. Yksilön tuli olla ”käyttökelpoinen kansan yksilöjäsen” ja täyttää yhteisön hänelle asettamat velvollisuudet.⁸⁹ Muun muassa Eino Keskisen ja Matti Tuokon mukaan työnteossa oli kyseessä isänmaanrakkauden tärkeä ilmentymä.⁹⁰ Linda Pylkkänen puolestaan kuvasi ihailevasti, miten italialaisissa kouluissa kehitettiin isänmaanrakkautta ja halua työhön isänmaan hyväksi.⁹¹ Työskentely isänmaan hyväksi tarkoitti yksinkertaisimmillaan oman elämäntutsumuksen tunnollista suorittamista. Samalla oli mahdollista työskennellä myös oman onnensa eteen.⁹² Aimo Lahti kuvasi yksilön työnteon ja yhteisön suhdetta seuraavasti:

Milloin sitten ihminen kykenee kunnan kansalaisena täyttämään ne velvollisuudet, jotka isänmaa ja ihmiskunta hänelle asettaa? Tähän kai vastaamme parhaiten: silloin, kun hän tunnollisesti täyttää elämäntehtävänsä, silloin kun hän omantuntonsa mukaisesti tekee jokapäiväiset työnsä. Olemme siis tulleet siihen,

⁸⁹ Liikkanen, ”Nykyajan vaatimuksia kansakoulun historianopetukselle”(art.). OL 45/1939; ”Lauri”, Työlampun ääressä. 414. Joukko – yksilö” (pakina). OL 24/1938; ”Lauri”, Työlampun ääressä. 293. Raikuva huuto” (pakina). OL 7/1936.

⁹⁰ Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. IV Heimo-opetuksen periaatteelliset perusteet” (art.). OL 20/1933; Tuokko, ”Erinäisiä historianopetuksessa huomioon otettavia seikkoja” (art.). OL 51/1931.

⁹¹ Pylkkänen, ”Muistelmia Italian matkalta” (art.). OL 37/1931.

⁹² Etelälahti, ”Koulun uskonnollis-isänmaallinen kasvatus” (art.). OL 48/1931; Lahti, ”Mittausopin opetuksen päämäärät” (art.). OL 41/1931.

*että yksilöä on opetettava tekemään työtä. Työnteontaito onkin paras lahja, mitä koulu ja kasvatus voivat kasvatilleen antaa.*⁹³

Heimopäivää käsittelevän tekstin allekirjoittajien mukaan työn tekeminen oli oleellista myös siksi, että jollei aatetta ylläpitämään tulisi ”työ ja harrastus”, herännyt tunne pian sammuisi. Aatteen iskostaminen ei siis saanut jäädä vain tyhjiksi sanoiksi, vaan sen eteen oli opetettava tekemään myös työtä. Aatteella kirjoittajat viittasivat kansallisuus- ja heimoaatteisiin.⁹⁴

Opettajain lehden tekstien perusteella työnteossa oli kyse ennen kaikkea isänmaan onnesta: yksilöiden tuli olla työllään rakentamassa kansan kokonaisuutta ja valtakunnan parasta. Työnteko näyttäytyikin velvollisuuseettisestä näkökulmasta. Lisäksi nöyrän työnteon ja yhteisön palvelemisen nähtiin tuovan siunauksen yksilön omaan elämään. Lehden työn tekoa koskeva isänmaallisuuskasvatuskeskustelu vaikuttaakin kytkeytyvän kiinteästi ajan kristillissiveellisiin (hyve)käsityksiin. Havainto vastaa Suomisen näkemystä opetussuunnitelman kristillisistä, siveellisistä ja patrioottisista elementeistä.⁹⁵ Suomisen mukaan kansakoululaiset haluttiin kasvattaa noudattamaan sekä esivallan että Jumalan tahtoa. Siveellisyys taas näyttäytyi oikean ja väärän tunnistamisen lisäksi toimintana yhteisen hyvän eteen.⁹⁶

Työnteon lisäksi merkittäväksi kansakoulujen isänmaallisuuskasvatuksen tehtäväksi lehdessä esitettiin yhden ja yksimielisen kansakunnan rakentaminen. Koetulla yhtenäisyydellä tai sen puuttumisella selitettiin kansakunnan menestystä tai epäonnistumisia menneisyydessä, ja yhtenäisyyden merkitys nähtiin ratkaisevana myös tulevaisuuden kannalta. J. Härkösen mukaan isänmaanrakkaus ja Jumalan pelko olivat ihanteita, jotka olivat auttaneet esi-isiä kestämään jo ”ison vihan kauhut, ruttotaudit ja nälkäkuoleman”.⁹⁷ ”Kimmo” taas haikaili vuonna 1935

⁹³ Lahti, ”Mittausopin opetuksen päämäärät” (art.). OL 41/1931.

⁹⁴ Ahtiala et al., ”Kehoitus heimopäivän viettämiseen”. OL 40/1932.

⁹⁵ Suominen 2020, 111.

⁹⁶ Suominen 2020, 113.

⁹⁷ Härkönen, ”Opettaja tekee koulun” (art.). OL 2/1932.

yhtenäisen, ehyen ja määrätietoisen kansan perään, joka ei eksyisi ”hahattalemaan kaikenlaisten muualta tuotujen iskusanon harhauttamana”.⁹⁸ Samana vuonna J. Suvanto puolestaan toivoi, että retkeily auttaisi yhteenkuuluvaisuuden vahvistumisessa rikkinäisenä aikana.⁹⁹ Vuonna 1937 ”Lauri” iloitsi itsenäisyyspäivän yksimielisyyden tuntemuksista.¹⁰⁰ Yhtenäisyyden merkitystä tulevaisuuden kannalta käsiteltiin vuoden 1937 tekstissä, jonka mukaan ”oleva polvi” oli oppivelvollisuuden toteutumisen myötä tehnyt työtä kansan eheyttämiseksi ja sen tulevaisuuden turvaamiseksi.¹⁰¹ *Opettajain lehden* kirjoittajat näkivät kansan yhtenäistämisen opettajien erityistehtäväksi, jonka onnistumisesta saattoi riippua koko isänmaan tulevaisuus.

Lehden teksteissä on selvästi nähtävissä sotien välisten yhteiskunnallisten keskustelujen eheyttämispoliittinen diskurssi. Eheyttäminen nähtiin ensiarvoisen tärkeäksi osaksi kansakunnan rakentamista. Jokaisen kansakoululaisen – siis tulevan kansalaisen – oli sisäistettävä oikea kansalaistunne. Tämä tunne puolestaan nousi kristillis-isänmaallisten arvojen pohjalta. Kuten aiemmassa tutkimuksessa todetaan, ajatus eheyttämisestä edusti sotienvälisessä Suomessa keskustapolitiikkaa ja oli lähellä etenkin Edistyspuoluetta.¹⁰²

4.2 Kaikki alltiiksi kansan ja maan puolesta – isänmaallisuuskasvatuksesta maanpuolustuskasvatukseen

1930-luvun lopulla poliittinen ilmapiiri Euroopassa kiristyi ja sodan uhka sai Suomessakin isänmaallisten kasvattajien katseet kääntymään yhä enemmän kohti tulevaa. Kun yleinen keskustelu maanpuolustuksesta ja sen opettamisesta kiihtyi,¹⁰³ myös *Opettajain lehdessä* nousi vaatimuksia isänmaallishenkisen ja maanpuolustuksellisen opetuksen asettamisesta pakolliseksi sekä ilmauksia selkeämmän ohjeistuksen tarpeesta asiassa.¹⁰⁴ Vaatimuksista huolimatta maanpuolustusopetus tuli kouluihin varsinaisesti vasta syksyllä 1939, joten siihen asti opetus

⁹⁸ ”Kimmo”, ”Pientä pakinaa, joskus napinaakin. Kalevala” (pakina). OL9/1935.

⁹⁹ Suvanto, ”Isänmaahan tutustumaan” (art.). OL 20/1935.

¹⁰⁰ ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 387. Suuren päivän voima” (pakina). OL49/1937.

¹⁰¹ ”Katsaus kuluneeseen vuoteen” (pk.). OL 1/1937.

¹⁰² Karimäki 2016, 327–335; Rantala 2018, 49–56; Ahonen 2003, 81–87.

¹⁰³ Vasara 1997, 647–653.

¹⁰⁴ Karakoski, ”Maanpuolustusopetus kansakoulussa. (Jatk.)” (art.). OL 44/1937; Valorinta, ”Maanpuolustus kansakoulussa. (Alustus tarkastajain kokouksessa)” (art.). OL 17/1937.

jäi tässäkin asiassa opettajan oman aktiivisuuden varaan. Tukea kuitenkin tarjosivat maanpuolustusopin kurssit, joille opettajilla oli mahdollisuus osallistua vapaa-aikanaan.¹⁰⁵

Tuomaalan mukaan sekä oppi- että asevelvollisuudessa oli kyse yleisistä kansalaiskasvatuksen muodoista, jotka olivat kumpikin keskeisiä itsenäisen kansakunnan ja valtion rakentamisessa, vaikka taloudellisessa mielessä kyseessä olivatkin toistensa kilpailijat.¹⁰⁶ *Opettajain lehdessä* jonkinlaisena ratkaisuna ristiriidalle tuotiin esiin kansakoulujen mahdollisuutta antaa varsinaista maanpuolustuskoulutusta alustavaa opetusta.

Osa isänmaallisuuskasvatusta käsittelevistä *Opettajain lehden* kirjoituksista sivusi maanpuolustusaihetta jo 1930-luvun alussa, mutta varsinaista maanpuolustuskasvatusta koskeva keskustelu lisääntyi selvästi vuosikymmenen loppua kohti. Etenkin vuodesta 1937 lähtien valtaosa isänmaallisuuskasvatusta koskevista teksteistä käsitteli myös maanpuolustusasiaa. Samalla keskustelu isänmaallisuuskasvatuksesta vaikutti kapenevan ja isänmaanrakkauden merkitys alettiin nähdä yhä enemmän yhteiskuntaan kohdistuvan uhan näkökulmasta. Kun isänmaanrakkauden merkitystä muissa teksteissä eksplikoitiin eri tavoin – niin luonnollisten tunteiden vahvistamisen kuin yksilön ja yhteisön kokonaisedun kautta – annettiin sille maanpuolustusta koskevissa teksteissä yksiselitteisempi merkitys: maanpuolustusopetuksen tehtävänä oli vahvistaa maanpuolustustahtoa ja -taitoja, kasvattaa oppilaiden uhrimieltä sekä lopulta taata isänmaan itsenäisenä säilyminen.

”Laurin” mukaan maanpuolustuskysymyksen tärkeät puolet olivat puolustustaito ja puolustustahto. Näistä etenkin jälkimmäinen kuului hänestä kasvatus- ja opetustyön piiriin.¹⁰⁷ Yrjö Suhonen piti nuorison kasvattamista isänmaalliseksi, maata ja kansaa rakastavaksi sekä puolustustahtoiseksi jopa koulutyön keskeisimpänä tehtävänä.¹⁰⁸ V. Valorinnan pitämässä alustuksessa kouluille tarkoitettu maanpuolustuksen ”esivalmennus” oli tiivistetty ruumiillisen

¹⁰⁵ Männistö 1994, 154.

¹⁰⁶ Tuomaala 2004, 94–95.

¹⁰⁷ ”Lauri”, ”Työlampun ääressä. 439. Itsenäisyyspäivänä” (pakina). OL49/1938.

¹⁰⁸ Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahtoon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). OL 16/1932.

kunnon kohottamiseen, kansallisen hengen ja isänmaanrakkauden herättämiseen, puolustus-
tahdon kasvattamiseen sekä sellaisten tietojen ja taitojen opettamiseen, joista olisi välitöntä
hyötyä nuorille sekä apua ”kansan puolustuskuntoisuudelle rintamantakaisissa tehtävissä”.¹⁰⁹

Maanpuolustusopetuksen tarvetta kansakouluissa perusteltiin niin Suomen poliittisella ja
maantieteellisellä kuin taloudellisellakin asemalla. Vertailua tehtiin myös muihin Euroopan
valtioihin, joissa maanpuolustuksellista opetusta nuorisolle annettiin.¹¹⁰ Etenkin maailmanti-
lanteen kiristyminen ja pelko yhteiskunnallisten uhkakuvien toteutumisesta antoi konkreetti-
sen perustelun maanpuolustusopetuksen tarpeelle. Suomen Opettajain Rauhanliiton edusta-
jan alkuvuoden 1937 kirjoituksen¹¹¹ jälkeen *Opettajain lehdessä* ei esiintynytkään
maanpuolustusopetuksen kritiikkiä. Kuten Syväoja toteaa ja jälkikäteen tiedämme, sodan
uhka ajan keskusteluissa ei ollut liioittelua, vaan Suomi joutui vuoden 1939 lopulla sotaan.¹¹²
Sotilaallisella uhalla perustelikin maanpuolustusopetusta Väinö Valtasaari jo vuonna 1931.¹¹³
Sekä ”Kimmo” että Eino Keskinen pitivät potentiaalisena uhkana myös valtion sisältä nousevaa
vihollista.¹¹⁴ ”O–n.” näki vuonna 1935 monien kansallisuuksien kiihkoilevan ”henkisen ja val-
tiollisen hurmostilanteen” vallassa.¹¹⁵ Vuoden 1939 alussa Ivar Kemppinen kehotti yhä tiivis-
tämään isänmaallista kansalaiskasvatusta levottomien aikojen vuoksi.¹¹⁶ Kiristynyt tilanne maa-
ilmalla leimasi siis selvästi maanpuolustuskasvatuskeskustelua 1930-luvun *Opettajain leh-
dessä*.

Tiivistyneessä maanpuolustusopetuskeskustelussa kouluopetuksen merkitys näytti painoutu-
van erityisesti kahteen seikkaan. Ensinnäkin opettajille nähtiin mahdolliseksi vaikuttaa siihen
kansanosaan, jota valkoista Suomea edustavat maanpuolustusjärjestöt eivät tavoittaneet.

¹⁰⁹ Valorinta, ”Maanpuolustus kansakoulussa. (Alustus tarkastajain kokouksessa.)” (art.). OL 17/1937.

¹¹⁰ Valorinta, ”Maanpuolustusopetus kansakoulussa. (Alustus tarkastajain kokouksessa.)” (art.). OL 17/1937;
Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmassa pidetty alustus” (art.).
OL 2/1937.

¹¹¹ Grotenfelt, ”’Opettajain Lehden’ Toimitukselle” (mielipidek.). OL 5/1937.

¹¹² Syväoja 2004, 209.

¹¹³ Valtasaari, ”Isänmaallisen ja kansallisen mielialan kohottamisesta historian opetuksessa ja vähän muustakin.
(Jatk.)” (art.). OL 47/1931.

¹¹⁴ Keskinen, ”Heimo-opetus kansakoulussa. I.” (art.). OL 17/1933; ”Kimmo”, ”Pientä pakinaa, joskus napinaakin.
Niin tosin, mutta –” (pakina). OL 16/1934.

¹¹⁵ ”O–n.”, ”Uutta työtaivalta alettaessa” (art.). OL 35/1935.

¹¹⁶ Kemppinen, ”Kirjallisuus historian opetuksessa” (art.). OL 4/1939.

Toiseksi opettajilla oli tärkeä rooli maanpuolustushengen nostattamiseksi nuorisossa ja sitä kautta uhrautuvan mielen synnyttämisessä. Lauri Ikonen käytti kovaa kieltä kuvatessaan maanpuolustusjärjestöjen nuorisotyötä riittämättömäksi:

...eihän näissä osastoissa pääse olemaan mukana sellaisten vanhempien lapset, jotka vastustavat maanpuolustusasioita. 'Eiväthän terveet tarvitse parantajaa, vaan sairaa', ja missäpä muualla noihin 'sairaisiin lapsiin' saadaan istutetuksi maanpuolustuksen aakkoset, ellei kansakoulu sitä tee.¹¹⁷

Yhteiskunta ei 1930-luvulla *Opettajain lehden* kirjoittajien mielestä vielä riittävästi täyttänyt yhtenäisyyden ja yksimielisyyden vaatimuksia. Sisällissodan jäljet näkyivät yhä, ja osa kansasta suhtautui negatiivisesti jopa *Opettajain lehdessä* välttämättömänä pidettyyn maanpuolustus-toimintaan. Lehden teksteissä toivo pantiinkin nuorisoon, johon toivottiin pystyvän vielä koulukasvatuksen kautta vaikuttamaan ja siten juurruttamaan heihin siveellinen ja isänmaallinen mieli. Kansakoulun avulla isänmaallinen ja maanpuolustuksellinen kasvatus voitiin ulottaa todella koko kansaan.

Viime kädessä asenteiden muokkaaminen ja maanpuolustuskasvatuksen onnistuminen nähtiin ratkaisevana asiana isänmaan itsenäisyyden säilymiselle. Suoran yhteyden kasvatustyön ja maan itsenäisenä säilymisen välillä näki muun muassa V. Valorinta.¹¹⁸ *Opettajain lehden* kirjoittajat suhtautuivat kyynisesti rauhan säilymiseen ilman puolustautumista voimakeinoin. ”Jos haluat rauhaa, varustaudu sotaan”, totesi nimimerkki ”Spectator”.¹¹⁹ Samalla kannalla olivat myös Lauri Ikonen sekä Eemeli Etelälahti, joka muistutti, että ”rauhan hedelmät kasvavat ulkonaisessakin elämässä vain sille, joka on valmis uhraamaan kaikkensa itsenäisyytensä puolesta”.¹²⁰ I. V. Ahosen mukaan etenkin ”pienten kansojen, jotka haluavat elää vapaina” oli

¹¹⁷ Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmassa pidetty alustus” (art.). OL 2/1937.

¹¹⁸ Valorinta, ”Maanpuolustuksen aakkoset kansakoulussa opittava” (art.). OL 14/1936.

¹¹⁹ ”Spectator”, ”Rauhanaate nykyoloissa” (art.). OL 31/1934.

¹²⁰ Etelälahti, ”Koulun uskonnollis-isänmaallinen kasvatus” (art.). OL 48/1931; Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmassa pidetty alustus” (art.). OL 2/1937.

varauduttava voimakeinojen käyttöön olemassaolonsa puolustamisessa.¹²¹ Yksilön näkökulmasta isänmaanrakkaus ja maanpuolustustahto velvoittivat asettamaan isänmaan itsenäisyyden säilymisen niin korkeaksi päämääräksi, että sen edestä oltiin valmiita laittamaan ”kaikki alttiiksi”¹²². Tämä tarkoitti äärimmillään jopa oman hengen uhraamista isänmaan edestä.¹²³

Yhteiskunnan väkivallan jäsentämistä sotienvälisessä Suomessa tutkineen Tuomas Teporan mukaan uhrautumisen eetoksen ensisijaisena kohteena oli juuri nuoriso.¹²⁴ Kansakunnan elinvoiman nähtiin riippuvan konkreettisesti nuorten uhrimielestä.¹²⁵ Pienessä ja tuoreessa Suomessa kansakunnan ja isänmaan säilyminen lepäsi siis nuoren polven harteilla. Tepora kuitenkin huomauttaa, ettei uhrimielen nostatukseen tähtäävää propagandaa voi tuomita vain ”sokeaksi indoktrinaatioksi”, koska se nousi kasvattajien aatteellisista ja kokemuksellisista lähtökohdista ja oli siten osa koettua todellisuutta.¹²⁶ Myös *Opettajain lehdessä* esitetyt näkemykset uhrautuvuuden kasvattamisesta vaikuttavat kytkeytyvän melko luontevasti lehden edustamien opettajien isänmaallisuus- ja todellisuuskäsityksiin.

Tarkastelemani ajanjakson viimeiset *Opettajain lehdessä* numerot on julkaistu vuoden 1939 lopulla, jolloin Suomi oli jo ajautunut puolustussotaan. Kun vuoden viimeisessä numerossa kirjoitettiin isänmaallisesta kasvatuksesta, kansan tavoiteltu yhtenäisyys ja maanpuolustustahto olivat jo joutuneet konkreettiseen koetukseen. Suomen Kansakoulunopettajain Liiton Keskushallituksen nimissä julkaistun tekstin näkemys oli, että tulikasteesta oli selvitty kunnialla. Siinä todettiin, että ”opettajien isänmaallinen kasvatustyö, mikä on ollut ulospäin näkymätöntä, on kuitenkin ollut arvokasta ja vaikutuksiltaan tehoisaa”. Osoitukseksi tästä nähtiin ”se esimerkiksi kelpaava puolustustahto”, joka oli kirjoitushetkellä maassa nähtävissä. Kirjoittajat korostivat, että rajoja puolustavat sotilaat koostuivat senhetkisen opettajapolven kasvateista,

¹²¹ Ahonen, ”Maanpuolustuksen opettaminen kansakoulussa. (Alustus opettajayhdistyksille.)” (art.). OL 40/1936.

¹²² Suhonen, ”Isänmaallisuuden ja puolustustahdon kasvattaminen kansakouluissamme. Alustus opettajayhdistyksille” (art.). OL 16/1932.

¹²³ ”Lapsi ja kasvattaja. Esitelmä, jonka Raja-Karjalan piirin opettajain piirikokouksessa Salmassa piti opettaja J. Härkönen” (art.). OL 4/1937; Ikonen, ”Kansakoulu ja maanpuolustus. Raja-Karjalan piirin opettajakokouksessa Salmassa pidetty alustus” (art.). OL 2/1937.

¹²⁴ Tepora 2011, 223.

¹²⁵ Tepora 2011, 228.

¹²⁶ Tepora 2011, 226–227.

minkä lisäksi osa heistä oli nuoria opettajiakin.¹²⁷ 1930-luvulla *Opettajain lehden* kirjoituksissa eri tavoilla eritelty ja tärkeäksi nähty isänmaallisuuskasvatus ja isänmaallisen mielen muokkaaminen olivat siis tekstin kirjoittajien mukaan onnistuneet tehtävässään.

Opettajain lehden kirjoittajat ja Keskushallituksen edustajat eivät sodan alun tunnoissaan olleet yksin – samankaltaisia yhtenäisyyden kokemuksia tuotiin julki myös muissa sanomalehdissä niin oikeiston kuin sosiaalidemokraattien taholta.¹²⁸ Talvisodan syttymiseen tiivistyneessä eheytyemisessä ja yhteisöllisyydessä oli kollektiivisen kokemuksen lisäksi kyse yhtä lailla myös todellisesta, konkreettisesta ilmiöstä – ilmiöstä, jota alettiin jo pian sodan päättymisen jälkeen myös nostalgisoida.¹²⁹

Jos ”talvisodan henki” onkin sodan jälkeisinä vuosikymmeninä toiminut suomalaisena selviytymistarina, rakennettiin yksimielisyydelle ja kansalliselle yhtenäisyydelle merkityksiä jo ennen sotaakin. Samoin uhrautuvaa mieltä iskostettiin kansakoululaisiin jo 1930-luvun kouluopetuksen yhteydessä. Yksilön uhrautumiselle annetut merkitykset, joissa vuosikymmenen alussa oli kyse yhtenäisyyden rakentamisesta ja työn teosta isänmaan hyväksi, muovoutuivat 1930-luvun lopulla tarkoittamaan jopa konkreettista isänmaan edestä annettua uhria. Kyseessä nähtiin olevan isänmaalle ja kansalle tehty äärimmäinen palvelus, jossa tiivistyi perinpohjaisesti onnistunut isänmaallisuuskasvatus.

¹²⁷ ”Kaikille opettajille” (pk.). OL 51–52/1939.

¹²⁸ Tepora 2011, 235–237.

¹²⁹ Tepora 2011, 239–240.

LOPPULAUSE

Olen tässä kandidaatintutkielmassani tarkastellut isänmaallisuuskasvatusta 1930-luvun *Opettajain lehdessä*. Isänmaallisuusteema oli aineiston perusteella kansakoulunopettajille tärkeä kasvatuksen näkökulma, jota tuli pitää esillä kaikessa koulukasvatuksessa. Isänmaallisuus läpileikkasikin *Opettajain lehdessä* monia eri juttutyyppisiä. Olen erityisesti etsinyt lehden kirjoituksista isänmaallisen kasvattamisen keinoja sekä sille annettuja merkityksiä. Tämän työn antama kuva maailmansotien välisestä koulun ja opettajien asemasta isänmaallisina kasvattajina on yhdensuuntainen sen kuvan kanssa, jonka aiempi tutkimus opettajistosta luo. Tulevaisuuden kansalaisten kasvattaminen ja yhtenäisyyden rakentaminen näyttäytyvät tärkeinä teemoina niin aiemmassa tutkimuksessa kuin tässäkin tarkastelussa. Lähtökohta kasvatukselle oli valkoisen Suomen arvoissa: sisällissota oli ”onneton punakapina” ja koulukasvatus rakentui kristillissiveellisuuden sekä isänmaallisuuden pohjalle. Samoin aiempi tutkimus koulukasvatuksen konkreettisista sisällöistä on isänmaallisuusteeman osalta nostanut esiin samoja piirteitä tämän työn kanssa. Aiemmin tutkittujen oppiainesisältöjen lisäksi olen tuonut esiin myös muita omasta aineistostani nousseita isänmaallisuuskasvatuksen keinoja.

Isänmaalliselle kasvatukselle *Opettajain lehdessä* annetut merkityssisällöt korostivat enimmäkseen yhteisön, toisin sanoen oletetun kansakunnan, näkökulmaa. Yksilön etu sen sijaan rakentui kansakunnan edun kautta. Yksilön ja joukon etua ei kuitenkaan nähty erillisinä – saati vastakkaisina – vaan käsitys tuntui kulkevan lineaarisesti yksilön hyvästä aina suuremman yhteisön parhaaseen. Menestyvän kansakunnan nähtiin koostuvan oikeanlaisista, yhteisöä palvelevista yksilöistä. Oma maata ja kansaa tuli rakastaa, mutta opettajien kirjoitusten sävy ei yleensä ollut aggressiivinen tai muita kansoja väheksyvä. Vuosikymmenen loppua kohti isänmaallisuuskasvatuskeskustelu kuitenkin kapeni koskemaan lähinnä maanpuolustuskasvatusta ja isänmaallisuudelle annetut merkitykset pelkistyivät. Sodan uhatessa keskusteluun tulivat mukaan myös voimakeinoin puolustautuminen ja konkreettinen isänmaan uhri.

Aiempi koulukasvatusta koskeva tutkimus on yhtä mieltä siitä, että maailmansotien välisessä suomalaisessa kasvatusilmapiirissä painottuivat kansalliset ja isänmaalliset näkökannat. Kysymys siitä, oliko kansakoulukasvatuksen isänmaallisuudessa kyse patrioottisesta vai nationalistisesta kasvatuksesta, on vähemmän keskusteltu. Myöskään 1930-luvun *Opettajain lehden*

osalta vastaus ei ole aivan yksiselitteinen. Kokonaisvaltainen vastaus vaatisi ensinnäkin näiden toistensa lähikäsitteiden tätä työtä syvällisempää analyysia. Toisekseen *Opettajain lehd*en teksteissä oli eri kirjoittajien välisiä sävyeroja ja yhteiskunnallinen tilanne vaikutti tekstien diskurssien muuttumiseen jo 1930-luvun tarkastelujakson sisälläkin. Vaikutelma on kuitenkin se, että vuosikymmenen alun tekstit korostivat isänmaahan liittyvää patrioottista tunnetta lähinnä positiivisella tavalla, kun taas vuosikymmenen lopun tekstien sävy oli huomattavasti jyrkempi. Selvästi voidaan nähdä siis ainakin se, että *Opettajain lehd*en kirjoitukset peilautuivat vahvasti ympäröivään yhteiskunnalliseen tilanteeseen sekä ajan poliittisiin diskursseihin.

Kandidaatintutkielmani täydentää aiemman tutkimuksen piirtämää kuvaa maailmansotien välisen Suomen koulukasvatuksesta ja kansakoulunopettajien isänmaallisuuskäsityksistä. Kansallisuuskasvatuksen teemoista löytyy kuitenkin vielä lukuisia tutkimusaiheita, joiden osalta jatkotutkimus olisi tarpeen. *Opettajain lehd*en osalta olisi mahdollista keskittyä tästä työstä pois jääneeseen sukupuolinäkökulmaan ja isänmaallisen kasvatuksen teemaa voisi tutkia lisää oppikoulujen osalta tai muita kouluväen lehtiä hyödyntäen. Myöskään oppilaiden kokemuksiin kohdistuva mikrohistoriallinen näkökulma ei kansallisen kasvatuksen osalta ole läpi ko-
luttu.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I. PAINETUT LÄHTEET

Opettajain lehti 3.1.1930–28.12.1939.

II. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahonen, Sirkka 2003: *Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapäisyyttä?* Vastapaino.

Ahonen, Sirkka 2011: ”Millä opeilla opettajia koulutettiin?” *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 239–252. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karimäki, Jenni 2016: *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Turun yliopisto. Väitöskirja.

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja 2011: ”Yhteiskunta ja koulutus”. *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 16–33. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Männistö, Jyrki 1994: *Sivistyksen kylvö. Suomen kansakoululaitos johtavien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena vuosina 1918–1939*. Tampereen yliopisto. Väitöskirja.

Nieminen, Juha 1995: *Nuorisossa tulevaisuus. Suomalaisen nuorisotyön historia*. Lasten Keskus Oy.

Rantala, Jukka 2001: ”The Political Ethos of a Model Citizen. Ensuring the Correct Political Attitude of Elementary School Teachers during the First Decades of Finland’s Independence.” *Nordic Lights. Education for Nation and Civic Society in the*

Nordic Countries, 1850-2000, s. 153-172. Edited by Sirkka Ahonen and Jukka Rantala. Finnish Literature Society.

Rantala, Jukka 2002: *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rantala, Jukka 2018: "Kouluhallitus kansallisen eheyttämisen edistäjänä sisällissodan jälkeen." *Kasvatus & Aika*, 12(3), s. 49–64. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/70421>

Rekola, Tuula 2008: "'Älä tapa!' Ajatuksia rauhasta ja kasvatuksesta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa." *Koulutuksen aatteita, rakenteita ja toimijoita*, s. 8–28. Toimittaneet Jouko Kauranne, Martti T. Kuikka, Erkki Merimaa ja Jukka Rantala. Suomen kouluhistoriallinen seura.

Rinne, Matti 1973: *Suomen Opettajain Liitto 1893–1973*. Suomen Opettajain Liitto.

Suominen, Antti Vihtori 2020: *Talonpoikaista kansaa rakentamassa. Vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelman ideologia*. Helsingin yliopisto. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma.

Syväoja, Hannu 2004: *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. PS-kustannus.

Tepora, Tuomas 2011: *Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja.

Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Väitöskirja.

Vasara, Erkki 1997: *Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Suomen Historiallinen Seura. Väitöskirja.

Tieteen termipankki 22.3.2024: Historia:nationalismi.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:nationalismi>